

Struktura wieloznaczności poznawczej (na podstawie komunikowania w polityce)

Wieloznaczność w procesie komunikowania

Postrzeganie komunikacji międzyludzkiej w kategoriach intencjonalnej wymiany zamiarów i informacji, rządzącej się maksymami: ilości, jakości, relacji i sposobu, jak i zakusy pragmatyków komunikacji¹, chcących widzieć dynamiczny proces poznawczy kodowania i dekodowania sensów, jakim jest komunikacja, w kategoriach spełniania lub nie zewnętrznych wobec jednostki zasad komunikacji, w największym stopniu są odpowiedzialne za myślenie o wieloznaczności w kategoriach przekroczenia zasad dobrej konwersacji.

Dopiero przyjęcie kognitywnego punktu widzenia w badaniu i opisie polisemii zasadniczo zmienia optykę. Postrzeganie i przetwarzanie informacji uwzględnia obróbkę nie tylko danych zmysłowych, ale także treści pamięciowych czy wyobrażeń. Z tego względu kategoryzacja sama w sobie jest z natury polisemiczna, tak jak polisemiczne jest nasze myślenie, a w konsekwencji również komunikowanie². Ten sam egzemplarz może być raz skategoryzowany jako należący do A, innym razem – jako należący do Z, np. w zależności od wpływu kategorii uprzednio aktywowanych³. Wieloznaczność widziana z perspektywy własności procesów kategoryzacji komunikujących się nadawcy i odbiorcy (nie zaś w kategoriach immanentnej, najczęściej językowej własności komunikatu) przestaje być jedynie prostym przekroczeniem maksym sposobu i ilości,

* Mgr, e-mail: karolinadobrosz@wp.pl; Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej; ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź. Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego z dotacji dla młodych naukowców w r. 2015.

¹ Por. A.C. Graeser, K.K. Millis, R.A. Zwaan, *Discourse comprehension*, „Annual Review of Psychology” 1997, 48. Zdaniem autorów osiągnięcie celu rozmowy możliwe jest jedynie wówczas, jeśli obie zaangażowane w nią strony postępują według określonych, normatywnych zasad „dobrej komunikacji”, tzw. maksym i submaksym, na których powinna opierać się organizacja procesu konwersacji.

² Rozumiane w tym przypadku jako wykonanie złożonego zadania poznawczego.

³ Szerzej o wpływie *primingu* na procesy percepcji i przetwarzania informacji można przeczytać np. w T. Maruszewski, *Psychologia poznania*, GWP, Gdańsk 2001.

wyjątkiem od zasad właściwie zorganizowanego procesu konwersacji, a staje się komunikacyjną regułą⁴.

Komunikowanie polityków cechuje szczególna świadomość korzyści płynących z wieloznacznego charakteru procesów przetwarzania informacji. Przeprowadzone przez Petera Bulla⁵ analizy wywiadów telewizyjnych z politykami brytyjskimi z lat 1987–1997 wskazują jednoznacznie, iż wśród wszystkich udzielanych przez nich odpowiedzi mniej niż połowę stanowiły wypowiedzi jednoznaczne i wprost. Zarówno Margaret Thatcher, jak i jej główny przeciwnik z Partii Pracy – Neil Kinnock – podczas wyborów w 1987 roku odpowiedzieli wprost na nieco poniżej 40% pytań (odpowiednio 37% i 39%). Mimo iż podczas kolejnych wyborów część uczestników wywiadów zmieniła się, bez zmian pozostały wskaźniki unikania wypowiedzi jasnych i konkretnych (John Major – premier i lider Partii Konserwatywnej odpowiedział wprost jedynie na 40% pytań, Neil Kinnock – na 51%, zaś lider Liberalnych Demokratów – Paddy Ashdown – na 63% pytań). Co więcej, wypowiedzi wieloznaczne stanowiły aż 71% wszystkich odpowiedzi Tony’ego Blaira w udzielonych przez niego w wywiadach przed wyborami w roku 1997. Dla porównania – analiza wywiadu Martina Bashira z księżną Dianą wykazała, że w jej przypadku dziennikarz uzyskał jasną odpowiedź na 78% pytań, które zadał, zaś Jon Snow prowadzący wywiad z Moniką Lewinsky uzyskał konkretną odpowiedź aż w przypadku 89% pytań⁶. Co stoi za tak silną preferencją wieloznaczności w komunikowaniu polityków? Zapewne strategiczne i wizerunkowe korzyści wynikające z komunikowania wieloznacznego, zwłaszcza jeśli przekaz polityczny docierać ma do różnych grup elektoratu, a każdy odbiorca ma w nim znaleźć coś dla siebie.

Przesunięcie punktu ciężkości w myśleniu o wieloznaczności z komunikatu na komunikację niesie ze sobą konkretne, pragmatyczne skutki. Jeśli bowiem granice wieloznaczności poznawczej wyznaczone są jedynie granicami poznania, oznacza to, że zarówno nadawca, jak i odbiorca mają niemal nieograniczoną swobodę interpretacyjną w kodowaniu i dekodowaniu sensów w komunikacji. Jak więc możliwa jest komunikacja? Czy w jakikolwiek sposób jej powodzenie zależy od nasilenia wieloznaczności? Jak wieloznaczność manifestowana jest w komunikacji?

⁴ Dla podkreślenia powyższego, w ramach niniejszej pracy, posługiwać się będę terminem WIELOZNACZNOŚĆ POZNAWCZA.

⁵ Zob. P. Bull, *Slippery politicians?*, „The Psychologist” 2003, No. 16 (11).

⁶ Za: W. Cwalina, *Wieloznaczność poznawcza w komunikacji*, [w:] *Psychologia poznawcza w praktyce. Ekonomia, biznes, polityka*, red. A. Falkowski, T. Zaleśkiewicz, PWN, Warszawa 2012.

Przyjęta optyka badawcza, uzyskane wyniki oraz wnioski z analizy⁷

Odpowiedzi na powyższe pytania poszukiwać będę w drodze kognitywnej analizy kategorialnej tekstowych emanacji wieloznaczności, prowadzonej w myśl założeń semantyki Gillesa Fauconniera i Marka Turnera oraz gramatyki Ronalda Langackera⁸, na materiale z zakresu komunikowania polityków⁹. Wybór *exposé* jako potencjalnego źródła poddawanych analizie kategorii wprost wynika z programowego charakteru tego typu wystąpienia, w którym definiuje się cele lub identyfikuje problemy (kategorie) oraz określa sposoby ich realizacji lub niwelowania (egzemplarze kategorii)¹⁰. I choć w ramach niniejszego artykułu zestawione zostały pojęcia pochodzące z *exposé* premierów wywodzących się z dwóch różnych opcji politycznych (analizie poddano stenogramy wystąpienia Ewy Kopacz

⁷ Zestawienie wyodrębnionych w ramach analizy materiału tekstowego kategorii (wskazanie centrum oraz zakresu) przedstawione zostało w formie tabeli i zamieszczone na końcu artykułu.

⁸ Na gruncie psychologii eksperymentalnej za pionierskie w zakresie badania struktury kategorii i natury procesów kategoryzacji mentalnej uznaje się eksperymenty amerykańskiej psycholog Eleanor Rosch, których wyniki zakwestionowały zasadność klasycznego modelu opisu kategorii pojęciowych, zakładającego istnienie pomiędzy pojęciami nieprzekraczalnych granic, zaś w ramach kategorii każdy element za jej równoprawnego reprezentanta. Eksperymenty Rosch dowiodły, iż w większości przypadków ludzki umysł porządkuje świat w oparciu o zupełnie inne mechanizmy. Większość osób biorących udział w eksperymentach badaczki była bowiem skłonna uznać „jabłko”, a nie „orzech” za lepszego reprezentanta kategorii OWOCE. Podobnie „gołębia” postrzegano jako bardziej reprezentatywnego dla kategorii PTAK, aniżeli „strusia” czy „pingwina”. Wobec powyższego konieczne stało się wypracowanie takiego opisu systemu pojęciowego, który zakładałby radialną strukturę pojęć – istnieje centralny, dający się wyróżnić element, stanowiący prototyp danej kategorii, zaś pozostałe elementy włącza się w zakres pojęcia na podstawie podobieństwa do przedstawiciela prototypowego. W zależności od odległości od „centrum” możliwe jest również określenie stopnia przynależności do danego zbioru. Wprowadzona tym samym skalarność systemu pojęciowego, w przeciwieństwie do modelu opartego na opozycjach binarnych, wydaje się lepiej oddawać ciągłą naturę postrzeganych zjawisk otaczającego nas świata. Drugim ważnym odkryciem Rosch było wyróżnienie poziomu podstawowego, który – jak to trafnie ujmuje Maria Indyk – „posiada swą uprzywilejowaną, specyficzną pozycję w ramach pionowego uszeregowania poziomów kategoryzacji”. Oznacza to, iż np. PIES stanowi kategorię poziomu podstawowego w odróżnieniu od bardziej ogólnej ZWIERZĘ czy bardziej szczegółowej JAMNIK. Opierając się na wprowadzonych przez Rosch pojęciach prototypu i poziomu podstawowego amerykański językoznawca George Lakoff zaproponował nowe ujęcie jednostek semantycznych i nowy sposób ich badania. Włączenie w zakres analizy procesu znaczeniowtwórczego pomijanego dotąd aspektu psychologicznego – reguł percepcji, doświadczenia, wiedzy i wyobraźni nadawcy i odbiorcy – oznaczało odrzucenie założenia o istnieniu tzw. właściwych znaczeń, przyjęciu tezy o mętności myślenia i stąpieniu jako właściwości myślenia odpowiedzialnej za procesy kategoryzacji, zarówno w zakresie rozpoznania, jak i kreacyjności. Wieloznaczne są więc z natury metafora i metonimia, funkcjonujące w naszym umyśle w oparciu o zasadę amalgamatyczności, zaś metaforyczne – kategorie naszego powszedniego myślenia.

⁹ W związku z cechującą komunikowanie polityków preferencją wieloznaczności.

¹⁰ Por. ustęp 2 art. 154 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

z 1 października 2014 roku¹¹ oraz Beaty Szydło z 18 listopada 2015 roku¹²), jedynym celem autorki było ujawnienie możliwie wielu emanacji wieloznaczności i na ich podstawie wnioskowanie o jej naturze, nie zaś rozważanie zasadności bądź etycznych aspektów komunikowania poprzez wieloznaczność w polityce (interpretację powyższego pozostawiono socjologom, politologom i specjalistom od marketingu politycznego).

Wyniki przeprowadzonych analiz wydają się prowadzić zasadniczo do trzech następujących wniosków:

1. Wieloznaczność rozumiana jako operowanie polisemicznymi kategoriami uobecniona jest w obu analizowanych komunikatach, choć występuje w nich w różnym natężeniu. W przemówieniu Kopacz dominują (11 z 14: SUKCES NASZEGO KRAJU, DOBROBYT POLSKI, POLITYKA ZAGRANICZNA, BEZPIECZEŃSTWO, FINANSE PUBLICZNE, ZDROWA GOSPODARKA, KRYZYS DEMOGRAFICZNY, ROZWÓJ NAUKI, POTENCJAŁ MORZA, REWOLUCJA CYFROWA, KULTURA) monosemiczne kategorie z jednym, wyraźnym centrum i skoncentrowanymi wokół niego egzemplarzami, podczas gdy w przemówieniu Szydło, wśród kategorii dla których udało się wyodrębnić pary: centrum oraz egzemplarze kategorii (10), sześć stanowią kategorie polisemiczne (z więcej niż jednym centrum kategorii i radialną strukturą: ZMIANA, KAPITAŁ, WYZWANIA, BEZPIECZEŃSTWO, RODZINA, SPRAWIEDLIWOŚĆ). W tym sensie, wieloznaczność poznawcza stanowi naturalny komponent każdej komunikacji – wprost wynikający z własności procesów kategoryzacji – na pewnym podstawowym poziomie: struktury kategorii, które same w sobie mogą być monosemiczne lub polisemiczne.

2. W toku analizy kategoryjnej przemówienia Beaty Szydło¹³ zaobserwowano występowanie w tekście polisemicznych z natury amalgamatów konceptualnych (3: DOBRA ZMIANA, AKTYWIZACJA WIELKIEJ REZERWY, WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI), powstałych w wyniku stopienia kategorii, których zakres został jedynie częściowo zdefiniowany (znamy zakres kategorii w przestrzeni wyjściowej 1: ZMIANA, WIELKIE REZERWY i WYZWANIA, zaś nie znamy zakresu kategorii w przestrzeni wyjściowej 2: DOBRA, AKTYWIZACJA oraz PRZYSZŁOŚĆ). Wraz z rozszerzaniem się interpretacyjnego marginesu rośnie poziom wieloznaczności. Zatem w przypadku amalgamatów mamy do czynienia z wieloznacznością drugiego poziomu.

3. Co więcej, jeżeli mamy do czynienia z sytuacją, w której amalgamaty konceptualne powstają w wyniku rzutowania do przestrzeni generycznej zakre-

¹¹ Stenogram dostępny jest pod adresem <https://www.premier.gov.pl/realizacja-planow/expose-premier-ewy-kopacz-stenogram.html> [dostęp: 1.03.2016].

¹² Stenogram dostępny jest pod adresem <https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html> [1.03.2016].

¹³ Nie zaobserwowano występowania tego typu stopień w *exposé* Ewy Kopacz.

su kategorii polisemicznych (zarówno ZMIANA, WIELKIE REZERWY, jak i WYZWANIA to kategorie polisemiczne) lub w wyniku rzutowania kategorii, których zakres nie został w żaden sposób w komunikacji dookreślony (jak to ma miejsce w przypadku uobecnionych w tekście kategorii: WIELKI PLAN INWESTYCYJNY, RZECZYWISTY PRZEŁOM, GŁĘBOKA PRZEBUDOWA, PROJEKT NAPRAWY PAŃSTWA, dla których nie wskazano żadnych egzemplarzy), margines interpretacyjny rozszerza się jeszcze bardziej. W takim przypadku możemy mówić o tzw. wieloznaczności wyższego rzędu¹⁴.

Zatem wieloznaczność poznawcza może być uobecniania w komunikacji wielostopniowo: na poziomie podstawowym (wynikającym z polisemicznej natury pojęć, mających więcej niż jedno centrum i radialną strukturę, ale raczej dookreślony zakres; rola kreacyjności odbiorcy w przetwarzaniu informacji jest owym zakresem zawężona), drugiego poziomu (w konsekwencji polisemicznej natury amalgamatów powstających ze stopienia kategorii; zakres może być znany częściowo, dlatego rola kreacyjności odbiorcy w przetwarzaniu informacji rozszerza się) oraz wieloznacznością wyższego rzędu (operowaniem amalgamatami powstałymi ze stopienia polisemicznych kategorii lub kategorii, których zakres nie jest znany – wówczas rola kreacyjności odbiorcy w przetwarzaniu informacji jest ograniczona jedynie granicami jego percepcji).

Wieloznaczność poziomu podstawowego: polisemiczne kategorie

W gramatyce kognitywnej Langackera rozpoznanie, czyli postrzegane podobieństwo między dwoma kategoriami językowymi, leży u podstaw dwóch typów relacji kategoryzujących: konkretyzacji (*elaboration*) i rozszerzenia (*semantic extension*). Dokonując operacji przyporządkowania konkretnego egzemplarza do kategorii, albo sytuujemy go na kontinuum pomiędzy biegunem hiponimicznym i hiperonimicznym w zależności od podobieństwa do egzemplarza typowego (konkretyzacja), jeśli atrybuty obu pokrywają się, albo – kiedy pokrywają się jedynie częściowo – kategorię rozszerzamy. Możemy więc powiedzieć, że kategoryzujemy egzemplarze ŚCIENNA, KORKOWA, METALOWA poprzez ich konkretyzację do kategorii TABLICA, zaś TABLICA MENDELEJEWA – poprzez jej rozszerzenie. Wyabstrahowany w umyśle (ze wszystkich egzemplarzy kategorii) schemat TABLICY sankcjonuje zarówno prototyp kategorii wraz z jej konkretyzacjami (pionowo i poziomo uszeregowanymi: TABLICA ŚCIENNA, tj. TABLICA ŚCIENNA KORKOWA, TABLICA

¹⁴ Nie zaobserwowano występowania tak rozumianej wieloznaczności, tj. wieloznaczności wyższego rzędu, w *exposé* Ewy Kopacz.

ŚCIENNA METALOWA itd.), jak i rozszerzeniami (TABLICA MENDELEJEWA) znacząco różniące się od prototypu. Zarówno w przypadku konkretyzacji, jak i rozszerzenia mamy do czynienia z postrzeganym podobieństwem między kategoriami – zarówno TABLICA KORKOWA, jak i TABLICA MENDELEJEWA postrzegane są jako podobne, przy czym oczywiście TABLICA KORKOWA wykazuje większy stopień podobieństwa do prototypowej TABLICY niż TABLICA MENDELEJEWA¹⁵.

Czy to zróżnicowanie podobieństwa wpływa na rozpoznanie przynależności egzemplarzy do poszczególnych kategorii? Zdaniem Johna Taylora (1995/2001) w przypadku kategorii monosemicznych, takich jak TABLICA istotą rozpoznania jest konkretyzacja oparta na zasadzie prototypowej organizacji pojęć, podczas gdy znaczenia kategorii polisemicznych, takich jak np. SZKOŁA – podlegają zasadzie podobieństwa rodzinnego¹⁶. O ile więc pojęcia monosemiczne skupione są zawsze wokół jednego centrum, ogniskującego konkretyzację i rozszerzenia kategorii (jak w przypadku opisanej powyżej kategorii TABLICA), pojęcia polisemiczne tworzą tzw. sieci radialne, o odrębnych, choć pokrewnych pojęciowych centrach (kategoria dwojga centrum: SZKOŁA jako BUDYNEK oraz SZKOŁA jako INSTYTUCJA wraz z jej egzemplarzami: UCZNIOWIE, LEKCJE; KIERUNEK W SZTUCE, LITERATURZE, FILOZOFII, OPINIA; ZMUSZANIE KOGOŚ DO WYSIŁKU itd.).

Struktura definiowanych pojęć znacząco różnicuje przemówienia Ewy Kopacz i Beaty Szydło. W przemówieniu Kopacz poszczególne pojęcia zwykle widziane są przez pryzmat jednego centrum (DOBROBYT POLSKI to 400 MILIARDÓW ZŁOTYCH W NOWEJ PERSPEKTYWIE FINANSOWEJ, FINANSE PUBLICZE to gospodarowanie PODATKAMI, a WALKA Z KRYZYSEM DEMOGRAFICZNYM oznacza działania w obszarze wsparcia OPIEKI NAD DZIEĆMI), wokół którego koncentrycznie rozmieszczone są poszczególne egzemplarze (OPIEKA NAD DZIEĆMI: NAKŁADY NA BUDOWĘ ŻŁOBKÓW, ŚWIADCZENIA RODZICIELSKIE, ULGI W CIT DLA PRZEDSIĘBIORCÓW ZAKŁADAJĄCYCH PRYZYKŁADOWE ŻŁOBKI I PRZED-

¹⁵ Za: H. Kardela, *(Nie)podobieństwo w morfologii. Amalgamaty kognitywne*, [w:] *Kognitywistyka. Podobieństwo*, red. H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.

¹⁶ Na wiele wątpliwości w zakresie zasadności klasycznej koncepcji pojęć wskazywał już w *Doświadczeniach filozoficznych* Ludwig Wittgenstein. Podjąwszy próbę zdefiniowania pojęcia *Spiel* (GRA) zauważył, iż różne elementy tej kategorii nie posiadają wspólnego im wszystkim zbioru właściwości, na podstawie których można by jasno stwierdzić, co jest grą, a co nią nie jest. Granice tej kategorii są więc rozmyte – co jednak nie umniejsza jej przydatności do celów komunikacyjnych. Wittgenstein zauważył bowiem, iż kategoria GRA nie jest zbudowana na zasadzie wspólnych cech definicyjnych, tak jak chciałby tego Arystoteles, lecz na zasadzie siatki krzyżujących się podobieństw, analogicznie do podobieństwa wszystkich członków rodziny. Niektóre atrybuty pewnych elementów tej kategorii są wspólne z innymi, niektóre zaś nie. Nie istnieje jednak żadna pula cech wspólnych dla wszystkich elementów tej kategorii, a więc – w myśl koncepcji klasycznej – zbiór tzw. cech definicyjnych gry.

SZKOŁA, ZASADA ŻŁOTÓWKA ZA ŻŁOTÓWKĘ), w przemówieniu Szydło mamy do czynienia raczej z więcej niż jednym centrum danej kategorii (SPRAWIEDLIWOŚĆ to zarówno SYSTEM SĄDOWNICTWA, jak i sprawiedliwość społeczna, tj. WYRÓWNYWANIE SZANS, zaś wśród egzemplarzy kategorii SPRAWIEDLIWOŚĆ znajdziemy zarówno: NISKĄ EFEKTYWNOŚĆ i KOPRUPCJĘ W SĄDACH, jak i REWITALIZACJĘ MIAST czy WYRÓWNIANIE DOPLAT DLA ROLNIKÓW DO POZIOMU UE)¹⁷.

Wieloznaczność poziomu drugiego oraz wieloznaczność wyższego rzędu: polisemiczne amalgamaty konceptualne

Mechanizmem odpowiedzialnym za tworzenie nowych sensów, w myśl kognitywnej semantyki Fauconniera i Turnera, jest proces amalgamacji (*blending*) przestrzeni mentalnych – „konceptualnych pojemników (*packets*), które konstruujemy podczas myślenia i mówienia dla celów doraźnego (*local*) rozumienia sytuacji oraz działania”¹⁸. W wyniku rzutowania międzyprzestrzennego (*cross-space mapping*) odpowiadające sobie elementy przestrzeni na wejściu (*input spaces*) ulegają związaniu: poprzez rzutowanie najpierw w tzw. przestrzeń generyczną (nałożenie na dwie przestrzenie wyjściowe tego, co jest im wspólne), a następnie poprzez dodanie nowych, nieobecnych na wejściu struktur. Powstająca w ten sposób nowa jakość – amalgamat konceptualny (*blend*), choć co do zasady operuje treściami dostępnymi poznaniu (w rozumieniu jednostkowym), jednocześnie może wykraczać i wykracza poza to, co znane. Z tego również względu te same przestrzenie na wejściu, zdaniem Fauconniera i Turnera, prowadzić mogą do powstania różnych amalgamatów, w zależności od „scenariusza” przywołanego przez poznający umysł w procesie kategoryzowania¹⁹. Z natury rzeczy amalgamaty są więc strukturami silnie polisemicznymi. Jeśli dodatkowo powstają w wyniku rzutowania do przestrzeni generycznej zakresu polisemicznych kategorii lub gdy powstają w wyniku rzutowania kategorii, których zakres

¹⁷ Jest obserwacją marginalną, acz interesującą, że o ile BEZPIECZEŃSTWO w ujęciu Kopacz jest pojęciem monosemicznym, którego egzemplarze (WYDATKI NA OBRONNOŚĆ, NOWOCZESNY SPRZĘT DLA WOJSKA, KONSOLIDACJA PRZEMYSŁU ZBRONIOJOWEGO, CENTRUM WETERANA) skupione są wokół jednego centrum (WOJSKO), w ujęciu Szydło – jest pojęciem polisemicznym (w kategoriach bezpieczeństwa rozumie się BEZPIECZEŃSTWO MILITARNE, BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE i POLITYKĘ ZAGRANICZNĄ).

¹⁸ G. Fauconnier, M. Turner, *Tworzenie amalgamatów jako jeden z głównych procesów w gramatyce*, tłum. W. Kubasiński, D. Stanulewicz, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. Kubasiński, D. Stanulewicz, Gdańsk 2001, s. 40.

¹⁹ Por. H. Kardela, dz. cyt., s. 200.

nie został w żaden sposób w komunikacji uobecniiony – mamy do czynienia z tzw. wieloznacznością wyższego rzędu.

Amalgamat DOBRA ZMIANA powstaje z rzutowania w przestrzeń generyczną zawartości przestrzeni wyjściowej 1: ZMIANA (której zakres wskazany został w *exposé*: zmiana w SPOSOBIE SPRAWOWANIA WŁADZY – „koniec z pychą i arogancją”, zmiana w ORGANIZACJI PRACY RZĄDU – poprzez powołanie nowych ministerstw – jak i zmiana DOTYCHCZASOWEJ POLITYKI). Zakres kategorii w przestrzeni wyjściowej 2: DOBRA nie został wskazany w ogóle (co jest DOBRE staje się zależne od jednostkowych danych mentalnych; inaczej mówiąc – dla każdego DOBRE oznaczać może coś innego). Podobnie rzecz ma się z amalgamatem AKTYWIZACJA WIELKIEJ REZERWY, powstałym w wyniku rzutowania zawartości kategorii przestrzeni wyjściowej 1: WIELKA REZERWA, której centrum stanowi: KAPITAŁ FINANSOWY, ale również NIEWYKORZYSTANY POTENCJAŁ INTELEKTUALNY POLAKÓW, oraz zawartości kategorii w przestrzeni wyjściowej 2: AKTYWIZACJA (w jaki sposób ów KAPITAŁ i POTENCJAŁ będą AKTYWIZOWANE definiowane jest jednostkowo). Ponieważ granice kategorii DOBRA oraz AKTYWIZACJI nie zostały w żaden sposób dookreślone – o przynależności egzemplarzy każdorazowo decydować będzie wynik jednostkowego i zindywidualizowanego procesu interpretacyjnego.

Margines interpretacyjny rozszerza się jeszcze bardziej – a w zasadzie otwiera – w przypadku amalgamatów, dla których nie został wskazany zakres kategorii w żadnej z przestrzeni wyjściowych: czym jest więc PROJEKT NAPRAWY? Czy w przypadku PAŃSTWA chodzi o instytucję, czy może o obywateli? Jak GŁĘBOKA będzie PRZEBUDOWA i co będzie przebudowywane? PRZEŁOM w czym? Co oznacza RZECZYWISTY? Jak WIELKI będzie PLAN INWESTYCYJNY i w co będziemy inwestować? W sytuacji, w której komponowanie sensu jest procesem dokonującym się wyłącznie po stronie nadawcy i/lub odbiorcy, w zupełności zależąc od jego kreatywności, pamięci i wyobraźni, mamy do czynienia z tzw. wieloznacznością wyższego rzędu.

Czy dla poznającego umysłu wielopoziomowa wieloznaczność stanowić może barierę utrudniającą procesy kategoryzacji? Co wyznacza granice polisemii? Zdaniem Langackera „nasze mentalne doświadczenie jest zawsze spójne, ponieważ to my narzucamy na nie strukturę [...]”²⁰. Jediną granicą polisemii byłyby z tego punktu widzenia granice ludzkiego poznania. Badacz zauważa:

Podstawowym elementem zdolności strukturyzowania jest interpretacja nowego doświadczenia w oparciu o istniejące już doświadczenie, które ujmuje w kategoriach asymetrii między standardem porównania (*standard of comparison*) a celem porów-

²⁰ Cyt. za: tamże, s. 195.

niania (*target of comparison*) [...] Nasze dotychczasowe doświadczenie przybiera formę mentalnie osadzonej ścieżki (*well entrenched*) aktywowanej w procesie strukturyzowania konkretnych spostrzeżeń (np. w wypadku rozpoznawania [*recognition*] konkretnego kształtu)²¹.

Zatem z punktu widzenia przetwarzania poznawczego na wieloznaczności, nawet wielopoziomowej, nie tracimy. Czy i co zyskujemy?

O kilku funkcjonalnych ograniczeniach komunikacji opartej na wieloznaczności

Zdaniem Benjamina I. Page'a, twórcy teorii alokacji nacisku w polityce (*emphasis allocation theory of political ambiguity*), komunikaty upubliczniane przez polityków z założenia nie są ani jasne, ani konkretne. Wieloznaczność komunikowania polityków jego zdaniem wynika wprost z konieczności alokowania posiadanych zasobów (czasu, energii i pieniędzy), warunkowanej zarówno ograniczeniami po stronie nadawcy i odbiorcy komunikatów (wybiórczość kodowania i dekodowania, ograniczenia procesów percepcji, ale też magazynowania informacji w pamięci)²², jak i samego kanału komunikacyjnego (komunikowanie publiczne zawsze zapośredniczone, poprzez media) czy kontekstu (wypowiedzi innych polityków z własnej bądź przeciwnej opcji politycznej). Z natury rzeczy zakomunikowane mogą być więc jedynie wybrane problemy polityczne i jedynie niektóre propozycje ich rozwiązania – im mniej dookreślone, tym mniej podatne na wartościowanie i odrzucenie. Ponieważ badania wskazują jednoznacznie, iż szczegółowe propozycje programowe są stosunkowo mało efektywne w zdobywaniu poparcia wyborców, zaś sami wyborcy nierzadko nie są zainteresowani szczegółowymi komunikatami, których zrozumienie wymaga wysiłku i posiadania właściwego poziomu odniesienia (np. szczegółowej wiedzy w zakresie omawianego problemu, prawnej lub dziedziny gospodarki)²³ – według Page'a – politycy strategicznie wybierają niejasność wypowiedzi, zagospodarowując tym samym wolne zasoby poznawcze odbiorców wokół tematów ogólnych i łatwiej dostępnych procesom przetwarzania (preferowane będą więc takie kategorie, jak RODZINA i SPRAWIEDLIWOŚĆ, bardziej niż UNIA ENERGETYCZNA czy

²¹ Cyt. za: tamże.

²² Szczegółowy opis koncepcji B.I. Page'a czytelnik znajdzie w: W. Cwalina, dz. cyt.

²³ Por. P. Bull, *Slippery...*, ale także P. Bull, *Slipperiness, evasion and ambiguity. Equivocation and facework in noncommittal political discourse*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2008, No. 27 (4) oraz P. Bull, K. Mayer, *How to answer in political interviews*, „Political Psychology” 1993, No. 14 (4).

REDUKCJA EMISJI GAZÓW). Co istotne, to właśnie dostępność poznawcza kategorii, nie zaś zróżnicowanie opinii w odniesieniu do nich ma – z punktu widzenia efektywności komunikacji – kluczowe znaczenie, albowiem im większe rozproszenie odbiorców w odniesieniu do poruszanego tematu, tym większa skuteczność wieloznacznych komunikatów²⁴. Z drugiej strony, zdaniem Douglasa Waltona²⁵, każda wieloznaczność powinna zostać w końcu rozwiązana, jeśli nie chcemy narazić się na utratę zaufania odbiorców (w związku z informacyjnym chaosem, powstałym w wyniku przypisywania tym samym kategoriom każdorazowo innego zakresu). I choć co do zasady wieloznaczność jako strategia komunikacyjna pomaga politykom zapobiec polaryzacji sądów (koncentracji wokół jednej, wyrazistej opinii), w sytuacji, w której oszczędność poznawcza uczestników komunikacji idzie w parze z ich brakiem wiedzy w zakresie komunikowanego problemu, sięganie po wieloznaczność zawsze wiąże się z ryzykiem zredukowania niedostępnych kategorii do poziomu ideologicznego (np. w sytuacji, gdy mowa jest o PAKIECIE KLIMATYCZNYM, a odbiorcom brak wystarczającej wiedzy np. w zakresie polityki energetycznej Unii Europejskiej, by ów pakiet ocenić). Wówczas komunikowanie poprzez poznawczą wieloznaczność, zamiast realizacji strategicznych lub wizerunkowych celów, służy przekonywaniu już przekonanych i nie pomaga przekonać nieprzekonanych.

Tabela 1. Analiza *exposé* Ewy Kopacz: zestawienie wyodrębnionych kategorii

KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
SUKCES NASZEGO KRAJU	WYBÓR DONALDA TUSKA NA PRZEWODNICZĄCEGO RADY EUROPEJSKIEJ	POLSKA W ZJEDNOCZONEJ EUROPIE
		7 LAT RZĄDÓW PLATFORMY
		NAJWIĘKSZY PO 89 ROKU
DOBROBYT POLSKI	400 MILARDÓW ZŁOTYCH W NOWEJ PERSPEKTYWIE FINANSOWEJ	REKORDOWA KWOTA W HISTORII
		WIĘKSZA SZANSA NIŻ W POPRZEDNIEJ PERSPEKTYWIE FINANSOWEJ
		NAJWIĘKSZA SZANSA W HISTORII EUROPY ZACHODNIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ
		SOLIDARNOŚĆ Z UKRAINĄ

²⁴ Por. J.E. Cambell, *Ambiguity in the issue positions of presidential candidates: A casual analysis*, „American Journal of Political Science” 1983, No. 27 (2).

²⁵ Por. D. Walton, *New dialectical rules for ambiguity*, „Informal Logic” 2000, No. 20 (3).

KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
POLITYKA ZAGRANICZNA	SYSTEM WARTOŚCI: SOLIDARNOŚĆ I JEDNOŚĆ W UE	BRAK ZGODY NA ZABÓR SUWERENNEGO TERYTORIUM W EUROPIE
		WSPARCIE DZIAŁAŃ PROWOLNOŚCIOWYCH NA UKRAINIE
		SOLIDARNOŚĆ ENERGETYCZNA
		UNIA ENERGETYCZNA
		UKRÓCENIE MANIPULACJI CENOWYCH I PRAKTYK MONOPOLISTYCZNYCH
		NOWE CELE REEDUKCJI EMISJI GAZÓW
		UMOWA O WOLNYM HANDLU UE Z USA
BEZPIECZEŃ- STWO	WOJSKO	WZROST WYDATKÓW NA OBRONNOŚĆ DO 2% PKB
		DODATKOWE 800 MLN ZŁ W 2016 ROKU
		NOWOCZESNY SPRZĘT DLA WOJSKA
		KONSOLIDACJA POLSKIEGO PRZEMYSŁU OBRONNEGO – POLSKA GRUPA ZBROJENIOWA
		CENTRUM WETERANA MISJI POZA GRANICAMI KRAJU
		INTERAKCJA Z POLICJĄ I STRAŻĄ GRANICZNĄ
FINANSE PUBLICZNE	PODATKI	ODROCZENIE WEJŚCIA DO STREFY EURO
		ZASADA 99%
		NOWA ORDYNACJA PODATKOWA
		SYSTEM E-PODATKI
		ASYSTENT PODATNIKA
		BAZA WIEDZY ADMINISTRACJI PODATKOWEJ

KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
ZDROWA GOSPODARKA	WSPARCIE INWESTYCJI	KODEKS BUDOWALNY
		25 MILIARDÓW ZE ŚRODKÓW BGK NA KREDYTY DLA PRZEDSIĘBIORCÓW
		PROGRAM DE MINIMIS
		USTAWA ANTYKRYZYSOWA
		500 MLN ZŁ Z FUNDUSZU GWARANTOWANYCH ŚWIADCZEŃ PRACOWNICZYCH
		DOPLATY DO WYNAGRODZEŃ LUB SZKOLEŃ PRACOWNIKÓW
		FUNDUSZ STABILIZACJI DOCHODÓW ROLNICZYCH
		RESTRUKTURYZACJA I UNOWOCZEŚNIENIE GÓRNICICTWA
		KONCESJONOWANIE SPRZEDAŻY ENERGII
		ROZWÓJ NOWYCH TECHNOLOGII WĘGLOWYCH
KRYZYS DE- MOGRAFICZNY	OPIEKA NAD DZIEĆMI	WIĘKSZE NAKŁADY NA BUDOWĘ ŻŁOBKÓW
		ULGI CIT PRZY TWORZENIU PRYZAKŁADOWYCH ŻŁOBKÓW I PRZEDSZKOLI
		ŚWIADCZENIA RODZICIELSKIE
		ZASADA ŻŁOTÓWKA ZA ŻŁOTÓWKĘ
SZKOŁA	ZDROWIE I BEZPIECZEŃSTWO	ŚMIECIOWE JEDZENIE
		MONITORING W SZKOŁACH
		BEZPŁATNY PODRĘCZNIK
		PROGRAM STAŻY DLA STUDENTÓW
		STUDIA NA UCZELNIACH ZAGRANICZNYCH
		PROGRAM ODBUDOWY SZKOLNICTWA ZAWODOWEGO

KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
ROZWÓJ NAUKI	?	WZROST FINANSOWANIA DO 2% PKB
TROSKA O STARSZYCH	ZDROWIE I BEZPIECZEŃSTWO	INSTYTUCJE DZIENNYCH DOMÓW OPIEKI
		WALORYZACJA EMERYTUT
		PAKIET KOLEJKOWY I ONKOLOGICZNY
		FINANSOWANIE SPECJALIZACJI DLA LEKARZY REZYDENTÓW
INFRASTRUK- TURA	DROGI I KOLEJ	W 2014 ROKU: 160 KM ODDANYCH DRÓG EKSPRESOWYCH
		W 2014 ROKU UMOWY NA 300 KOLEJNYCH KM
		W 2015 ROKU: 250 KM ODDANYCH DRÓG EKSPRESOWYCH
		W 2015 ROKU: UMOWY NA PONAD 500 KOLEJNYCH KM
		W LATACH 2014–2020: BUDOWA 1770 KM AUTOSTRAD
		W LATACH 2014–2020: 35 OBWODNIC
		93 MILIARDY ZŁ INWESTYCJI
		PEŁNA SIEĆ AUTOSTRAD: A1, A2, A4 I DRÓG EKSPRESOWYCH; S3, S5, S6, S7, S8 I S17
		GOTOWA OBWODNICA WARSZAWY
		REGULACJA W PRZEWOZACH PASAŻERSKICH NA KOLEI
		3 GODZ. TRWA PODRÓŻ Z GDAŃSKA DO WARSZAWY
		3 GODZ. 40 MIN. TRWA PODRÓŻ Z WROCŁAWIA DO WARSZAWY
		2 GODZ. TRWA PODRÓŻ Z KRAKOWA I KATOWIC DO WARSZAWY

KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
		NOWE SKŁADY POCIĄGÓW O WARTOŚCI 6 MLD ZŁ
POTENCJAŁ MORZA	MORZE JAKO OKNO NA ŚWIAT	WIĘKSZA PRZEPUSTOWOŚĆ PORTÓW INWESTYCJA W INFRASTRUKTURĘ
REWOLUCJA CYFROWA	POWSZECHNOŚĆ INTERNETU	SYSTEM POWIADAMIANIA O KLĘSKACH ŻYWIŁOWYCH
KULTURA	DOSTĘPNA	TANSZE BILETY DO MUZEÓW I TEATRÓW
		BOGATSZA OFERTA BIBLIOTEK
		DARMOWE LEKCJE W INSTYTUCJACH KULTURY
		DARMOWY DOSTĘP PRZEZ INTERNET DO KSIĄŻEK, NAGRAŃ KONCERTÓW I SPEKTAKLI TEATRALNYCH
		PROGRAM EDUKACYJNY DOTYCZĄCY BUDOWANIA NOWOCZESNEGO PATRIOTYZMU I ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ

Źródło: oprac. własne.

Tab. 2. Analiza *exposé* Beaty Szydło: zestawienie wyodrębnionych kategorii

AMALGAMAT KONCEPTUALNY	KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
DOBRA ZMIANA	ZMIANA	SPOSOBU SPRAWOWANIA WŁADZY	POKORA/PRACA/UMIAR/ ROZTROPNOŚĆ
			KONIEC Z AROGANCJĄ I PYCHĄ WŁADZY
		ORGANIZACJI RADY MINISTRÓW	POWOŁANIE NOWYCH MINISTERSTW
		DOTYCHCZASO- WEJ POLITYKI	OWOCE ROZWOJU DLA WSZYSTKICH

AMALGAMAT KONCEPTUALNY	KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
AKTYWIZACJA WIELKIEJ REZERWY	REZERWA	KAPITAŁ FINANSOWY	ŚRODKI EUROPEJSKIE
			ŚRODKI BANKÓW – SYSTEM LTRO
			OSZCZĘDNOŚCI NA KONTACH PRZEDSIĘBIORCÓW – ZACHĘTY INWESTYCYJNE
			UMOCNIENIE ROLI BGK
			POWOŁANIE „POLSKICH INWESTYCYJI”
			URUCHOMIENIE FUNDU- SZU INWESTYCYJNEGO PRZEDSIĘBIORSTW PAŃ- STWOWYCH
		POTENCJAŁ INTELEKTUALNY POLAKÓW	WSPÓŁPRACA NAUKI Z BIZNESEM
			NARODOWE FORUM PRZEDSIĘBIORCÓW
			SZKOLNICTWO ZAWODOWE DOSTOSOWANE DO RZECZYWISTYCH POTRZEB RYNKU PRACY
AKTYWIZACJA WIELKIEJ REZERWY	REZERWA	WSPARCIE PRZED- SIĘBIORCZOŚCI	OBNIŻKA CIT DLA MAŁYCH PRZEDSIĘBIORSTW
			LIKWIDACJA PRZESZKÓD BIUROKRATYCZNYCH
			PODWÓJNY ODPIS INWESTYCYJNY
			NARODOWE FORUM PRZEDSIĘBIORCÓW

AMALGAMAT KONCEPTUALNY	KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	WYZWANIA	WYRWAĆ SIĘ Z PUŁAPKI ŚREDNIEGO ROZWOJU	PRZYSPIESZYĆ TEMPO WZROSTU
		PODSTAWA ROZ- WOJU: INWESTY- CJE I INNOWACJE	REINDRUSTRIALIZACJA KRAJU: PRZEMYSŁ ENER- GETYCZNY, CHEMICZNY, ZBROJENIOWY
			WZMOCNIENIE DOLINY MLECZNEJ I LOTNICZEJ
			ROZBUDOWA ZAPLECZA BADAWCZO-ROZWOJOWE- GO NANO- I BIOTECHNO- LOGII
WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	BEZPIECZEŃ- STWO	MILITARNE	ROZBUDOWA SIŁ ZBROJNYCH
			UMOCNIENIE WSCHOD- NIEJ FLANKI NATO
			USA JAKO GWARANT
		ENERGETYCZNE	GOSPODARKA OPARTA NA WĘGLU
			ZAGWARANTOWANIE DOSTAW ROPY I GAZU
			ROZBUDOWA GAZOPORTU
WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	BEZPIECZEŃ- STWO	POLITYKA ZAGRANICZNA	POSTAWA „PODMIOTOWA”
			SOLIDARNOŚĆ W NIESIENIU POMOCY W SYTUACJACH NADZWYCZAJNYCH
			DYPLOMACJA EKONOMICZNA
			KONTAKTY Z POLONIĄ
			INTEGRACJA Z UE

AMALGAMAT KONCEPTUALNY	KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	RODZINA	PRACA	PLAN TWORZENIA WIELKIEJ ILOŚCI NOWYCH MIEJSC PRACY
			ROZBUDOWA SIECI PRZEDSZKOLI
	RODZINA	PŁACA	PAKT O PODNIESIENIU PŁAC
			LIKWIDACJA UMÓW ŚMIECIOWYCH
			ZWIĘKSZENIE POPYTU NA PRACĘ
		MIESZKANIA	TANIE MIESZKANIA NA DZIAŁKACH NALEŻĄ- CYCH DO PAŃSTWA
		OPIEKA ZDROWOTNA	EKONOMICZNA PUBLICZNEJ SŁUŻBY ZDROWIA
			ZMIANA FUNKCJI LEKARZY
	PROGRAM TWORZENIA GABINETÓW STOMATOLOGICZNYCH I LEKARSKICH W SZKOŁACH		
	WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	SPRAWIEDLI- WOŚĆ	ŚĄDOWNICTWO (NIESPRAWIEDLI- WE)
PŁATNICY PODATKÓW SROGO KARANI ZA NIEUWAGĘ			
DZIECI ODBIERANE RODZICOM			
NISKA EFEKTYWNOŚĆ I KORUPCJA			

AMALGAMAT KONCEPTUALNY	KATEGORIA	CENTRUM KATEGORII	EGZEMPLARZE KATEGORII
WYZWANIA PRZYSZŁOŚCI	SPRAWIEDLI- WOŚĆ	SPOŁECZNA (WYRÓWNANIE SZANS)	SPOŁECZNE WYZWANIA (MIEJSCA, W KTÓRYCH PROWADZONA BĘDZIE REWITALIZACJA I RENOWACJA)
			PROJEKT UBEZPIECZEŃ ROLNICZYCH
			OCHRONA ZIEMI PRZED WYKUPEM
			WYRÓWNANIE DOPLAT DLA ROLNIKÓW (W STOSUNKU DO UE)
			SZANSE EDUKACYJNE DZIECI WIEJSKICH (ZWIJANIE SZKÓŁ)

Bibliografia

- Bull P., Mayer K., *How to answer in political interviews*, „Political Psychology” 1993, No. 14 (4), pp. 651–666.
- Bull P., *Slipperiness, evasion and ambiguity. Equivocation and facework in noncommittal political discourse*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2008, No. 27 (4), pp. 333–344.
- Bull P., *Slippery politicians?*, „The Psychologist” 2003, No. 16 (11), pp. 592–595.
- Cambell J.E., *Ambiguity in the issue positions of presidential candidates: A casual analysis*, „American Journal of Political Science” 1983, No. 27 (2), pp. 284–293.
- Cwalina W., *Wieloznacność poznawcza w komunikacji*, [w:] *Psychologia poznawcza w praktyce. Ekonomia, biznes, polityka*, red. A. Falkowski, T. Zaleśkiewicz, PWN, Warszawa 2012, s. 187–261.
- Fauconnier G., Turner M., *Tworzenie amalgamatów jako jeden z głównych procesów w gramatyce*, tłum. W. Kubasiński, D. Stanulewicz, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. Kubasiński, D. Stanulewicz, Gdańsk 2001, s. 32–48.
- Graeser A.C., Millis K.K., Zwaan R.A., *Discourse comprehension*, „Annual Review of Psychology” 1997, 48, pp. 162–189.
- Kardela H., *(Nie)podobieństwo w morfologii. Amalgamaty kognitywne*, [w:] *Kognitywistyka. Podobieństwo*, red. H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006, s. 195–211.
- Maruszewski T., *Psychologia poznania*, GWP, Gdańsk 2001.
- Walton D., *New dialectical rules for ambiguity*, „Informal Logic” 2000, No. 20 (3), pp. 261–274.
<https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html> [dostęp: 1.03.2016].

Karolina Dobrosz-Michiewicz

The structure of ambiguity phenomena (based on cognitive analyses of political communications)

(Summary)

The paper presents ambiguity phenomena in terms of cognitive categorization and blending processes. Politicians' manifesto speeches are analysed based on Lakoff's and Langacker's semantics and Langacker's grammar research investigation, resulting in describing ambiguity phenomena more as the sender's or receiver's mental concepts than as a linguistic property of the message. Moreover, cognitive points of view in the research on ambiguity reveals its multileveled nature due to the polysemic nature of mental categories or blends.

Keywords: ambiguity cognitive phenomena, mental categorization, cognitive grammar, cognitive semantics, multileveled ambiguity.